

Kisebb közlemények.

Hét. A kérdés, a melylyel foglalkozni akarok, az, hogy mi-képpen fogjuk föl a magyar *hét* szónak a vogul *sät, sät* stb. és az osztják *Ē. āābet, I. tābet, S. āābet, K. tapät* szavakhoz való viszonyát, vagyis a szókezdő *m. h* ~ vog. *s* ~ osztj. *ā, t* hangmegfelelést. Itt ugyanis két nehézség van; az egyik az osztj. *ā, t*-vel szemben álló vog. *s*, a másik az ezekkel szemben álló *m. h*, mert a rendszer hangmegfelelés ez: osztj. *ā* és *t* ~ vog. *t* ~ *m. 0* azaz a kezdő mássalhangzó meg nem volta, pl. osztj. *āēr, tēr* «wurzel; dünne wurzel, faserwurzel, wurzelweig» ~ vog. *tār* «dünne wurzel, faserwurzel» ~ *m. ér* | osztj. *āāā, tāt* «faden, klafter» ~ vog. *tāl, tal* «klafter, umarmung; schoss am kleide: faden (mass)» ~ *m. öl* | osztj. *āōn, āān, tōn* «sehne; ader; saite» ~ vog. *tāu* «nerv; ader; saite; zwirn» ~ *m. ín* | osztj. *āu, tōw* «er, sie» ~ vog. *tāu, tau* ua. ~ *m. ő* stb. (Vö. BUDENZ, NyK. XXI. 192 s. köv.; PAASONEN. Die finnisch-ugrischen s-laute 1°, 18, 19, 86; SETÄLÄ, FUF. II. 252 s. köv.) Az első nehézség eloszlatása végett hivatkozhatunk a *m. ev* «eiter» szó megfelelőire: osztj. *āī, tī* «eiter» ~ vog. *sāi, sai* «eiter» (MUSZ. 802; PAASONEN id. m. 15), a melyekben szintén szókezdő *ā, t* ~ *s* megfelelés van. Ezenkívül az osztj. *āābet, tābet, tapät* és a vog. *sät, sät* egybetartozása mellett szól az is, hogy e szavak belsejében olyan hangmegfelelés van, a milyent több egyező osztj. és vogul szóban találunk, pl. osztj. *ēbeā* «geruch; geschmack», *ēpat* «geruch» ~ vog. *āt, at* «geschmack; geruch» | osztj. *ūbat, ūpat* «haar» ~ vog. *āt, at* ua. | osztj. *nūbat, nūpat* «zeitalter» ~ vog. *nat* ua. | osztj. *ābāā, āpat* «armvoll» ~ vog. *āl* «schoss (öl)» stb. (Vö. MUNKÁCSI, ÁKE. I. 342; PAASONEN id. m. 84).

Szókezdő osztj. *ā* és *t* ~ *m. h* megfelelésre a szóbanforgó számnéven kívül nincs példa. Vog. *s* ~ *m. h*-ra MUNKÁCSI, ÁKE. I. 342 a vog. *sipet* (ø: *sipet*) «degenscheide» ~ *m. hüvely*-t idézi csak, de hozzátehetünk még egyet: vog. *sölis* (és a második szótag *s*-éhez való hasonulással *sölis, sölisi*) «hölgyemenyét» (Vog. Népk. Gyűjt. II. 71, 224; III. 351) ~ *m. hölgy*. Mind a két egyeztetés

BUDENZTŐL ZSÁRMAZIK (vö. MUSz. 138 és NyK. XX. 149). a ki az utóbbi vogul és magyar szót a következőkkel állítja össze: mandzsui *soloxi* «zobel», «eine art iltis»; tung. *soli*, *soloki*, *sülaki* «fuchs»; *solongo* (*šolongo*, *χolongo*) «wiesel»; mong. *sologyo*, *solonyra* «le putois, la martre de Sibérie»; burj. *sologyo* «iltis», *holonyo* «feuermarder, mustela Sibirica»; szam. *šili* «zobel»; kott *holanka* «feuermarder». Ez az összeállítás nyilvánvalóvá teszi, hogy a m. *hölgy* és a vog. *soliš* stb., valamint — hozzátehetjük — az osztj. *sos* «hermelin» (AHLQVIST, PATKANOV) jövevényszó. Azon nyelvekben, a melyekből az átvétel közvetlenül vagy közvetve történhetett, vannak szókezdő *s*-szel és szókezdő *h* (*χ*)-val való alakok. Ez a tény följogosít arra a föltevésre, hogy a vogul-osztják és a magyar szó külön-külön átvétel *s* így a vog. *s* ~ m. *h* hangmegfelelés igazolására nem szolgálhat. — A vog. *sipel* (*sipäl*, *səpäl*) és a m. *küvely* műveltségészó, a mely más finnugor nyelvből nincsen kimutatva; azért nagyon valószínű, hogy ez is jövevényszó, mégpedig lehet külön-külön átvétel, tehát szintén nem kétségtelen bizonyítéka a vog. *s* ~ m. *h* hangmegfelelésnek.

Ha már most az előbbiekhöz hozzáveszszük azt, hogy a «hét» szónak az árjaságban, a honnan a hetes szám az ugor nyelvekbe*) került, vannak *s*- és vannak *h*-kezdetű alakjai (vö. szkr. *saptá* és av. *hapta*), egészen egyszerű megoldáskép kínálkozik az a föltevés, hogy a m. *hét* más nyelvből való, mint a vog. *sät* stb. és az osztj. *ābat* stb. Azonban ezt a föltevést mégis el kell vetnünk, mert több nyomós ok szól a közös átvétel mellett. Nevezetesen:

1. Nem tekinthetjük véletlenségnek, hogy a m. *hét* szó belsejében ugyanolyan hangfejlődés eredménye van, mint a vog. *sät*, *sät* szóban a teljesebb alakú osztj. *ābat*, *tābet*, *tapät* alakkal szemben, úgyhogy a három nyelv alakjai e tekintetben egészen úgy felelnek meg egymásnak, mint a következők: osztj. *ēbea* «geruch; geschmack», *ēpät* «geruch» ~ vog. *āt*, *at* «geschmack; geruch» ~ m. *íz*, *ész* (MTsz.: *üz*, *üz* «szag, illat» uo.).

2. Mind a három nyelv szava nemcsak «septem»-et, hanem «septimana, woche»-t is jelent, a mely jelentés az árjaságban nincs meg,**) és nincs meg a többi finnugor nyelvben sem a «septem» jelentés mellett. Ez tehát ugor jelentésfejlődés; s hogy a magyarban nem a vogul-osztjától külön, hanem a nyelvközösség korában történt a fejlődés, arra vall a következő:

3. Mind a három nyelvben megvan a «hét-fő» összetétel, mégpedig a magyarban és a vogulban azonos utótaggal: vogÉ.

*) Az «ugor» néven csak a magyart és vogul-osztjákat értem.

***) Csak az újperzsában van *haft* «sieben» mellett *hafta* «woche», de ennek átvételére már csak koránál fogva sem lehet gondolni.

sāt-pun *χātāl* «vasárnap» (szóról szóra: «hét-fő nap»); osztjÉ. *ābat-ox* *χatl* «sonntag» (szóról szóra: «hét-fő nap»).

Ez a három tény kétségtelenné teszi a vogul-osztják és a magyar «hét» szó egybetartozását. Ha pedig így áll a dolog, akkor az osztják *λ* és *t*-kezdetű alakok alapján azt kell föltennünk, hogy a m. *hét* (< *hêt*, l. NySz.) valamikor magánhangzós-kezdetű volt, vagyis **êt*-nek hangzott. Mostani *h*-kezdetű alakja az analógia hatása alatt keletkezett. Kétségtelen példák mutatják ugyanis, hogy az egymás után következő számnevek hatással lehetnek egymásra. Így pl. a görögben: *βῆτος*, *τέτταρες* «négy» < *τέτταρες* (att.) a *πέντε* «öt» hatása következtében; Herakl. *ὄκτω* (spiritus asperrel), el. *ὄκτω* «nyolcz» a *ἑπτὰ* «hét» hatása alatt; litv. *devynì*, ó-egyh.-szl. *devęti* «kilencz» < **navynì*, **novęti* a tízes szám (*deszimti*, *desęti*) *de*-kezdetének analógiájára (BRUGMANN, Grundriss II. 471, 480. 482). Így lett az egykori m. **êt*-ből is a *hat* analógiájára *hêt* > *hét*,

SZINNYEI JÓZSEF.